

Een onopgemerkte

S. B. RABINKOW ז"ל

מורר' שלמן ברוד בן מורר' יהושע העשל

IN den zomer van 1908 studeerde in Heidelberg een zoon van den toenmaligen President-Curator van het Berlijnsche Rabbijnen-Seminarium. Hij trof bij de colleges van de juristen Laband en Jellinek en van den wijsgeer Windelband een Russischen Jood. Die Rus had in zijn geboorteland als 'Illoei (iemand die zich geheel wijdt aan Thora- en Gemarah-studie en daarin zijn studie-genooten is voorbijgestreefd) geleefd binnen de vier ellen van de Halacha. Hij was naar Duitschland gekomen om rechten te studeeren, en had zich tot levenstaak gesteld bewerking van het talmoeidisch recht in vergelijking met de voornaamste rechtsstelsels. Hij arbeidde afgezonderd van de wereld, gunde zich luttele uren nachtrust, leefde op brood en haring.

Rabinkow was ontdekt. Wanneer sedert dien een generatie is ontstaan van academisch gevormden van middelbaren leeftijd — nu her en der verspreid — welke, dank zij een grondige talmoeidische en rabbijnische bronnenkennis, leeft uit Thora en Traditie, dan is dat voor een groot deel het werk van Rabinkow. Wie wilde „lernen" was welkom. Als tegenprestatie werd verlangd volledige toewijding; materiele belooning werd geweigerd.

De besten van hen, die in Duitschland als kind van wetsgetrouwen huize na 1910 aan een hogeschool gingen studeeren, waren ontgroeid aan de stemming van een vorig geslacht, voor wie een synthese tusschen Thora- en wereldwijsheid even eenvoudig was als het drinken van een kop thee. Vooral de Zionistische-georiënteerden onder de traditionele jongeren ervoeren in eigen geest de botsing van twee ongelijksoortige en ongelijkvormige werelden. Zij zagen dat תורה עם דרך ארץ

leus was, niet verworven bezit. Dat etiket was in vele gevallen als een hechtpleister op een gebroken been. De leus liet het voorkomen, alsof gelijkwaardige partners op voet van gelijkheid een verbond hadden aangegaan. In werkelijkheid werd het Joodsche deel steeds meer in een hoek gedrongen: התורה מונחת כבודו ונית. De

Duitsche orthodoxie, naar buiten voortreffelijk georganiseerd, vertoonde naar binnen een vernedering van Joodsch gemeenschapsbesef, achteruitgang van Joodsche kennis, beperking van Joodschen gezichtskring. Wie zich daarvan wil overtuigen, leze bijvoorbeeld het Jubileum-nummer van de „Israelit", uitgegeven ter gelegenheid van de herdenking van den geboortedag van Samson Raphael Hirsch na 100 jaar (1908). Blijkens den opzet was het bedoeld als geestelijke wapenschouw van alle „schilddragers" van den grooten man. In werkelijkheid spraken daar, met uitzondering van een enkele (in de eerste plaats Wohlge-muth), mensen, die, ook geestelijk gesproken, hun schapjes op het

droge hadden. Men had het naar eigen overtuiging ver gebracht en was uitgepraat.

IN Rabinkow waren drie werelden vereenigd: die van den Chabad-Chasied, die tot zijn laatsten ademtocht leefde bij den geest van den „Raw" (Rabbi Schneor Salman van Ljadi), de שלחן ערוך van den „Raw", zijn ליקט אמרים וטובות; die der Russische beschaving en der Duitse wijsbegeerte. Zijn faam ging van mond tot mond. Wie onder de studeerenden zijn Joodsche kennis wilde vergroten en, vooral verdiepen, verzuimde niet tenminste eenige semesters in Heidelberg te studeeren. Dit gaf er aanleiding toe, dat de Bund Jüdischer Akademiker in 1912 te Heidelberg een vacantie-cursus organiseerde, waar Rabinkow voor studenteneenige maanden iederen dag Gemarah doceerde. Zoo ontstond bij een geslacht van academici, „de Heidelbergse School" der talmoeid-wetenschap, van klassiek-Joodsche vorming en verruimden Joodschen horizon. Een belangrijk aantal juristen promoveerde op een talmoeidisch rechtsthema, dat, naar het voorbeeld van hun leermeester, vrijwel steeds behandeld werd met een sterk constructieven rechtswijsgeerigen inslag. De meeste van deze monografieën zijn te vinden in de jaargangen van het „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft". De bondige, glasheldere uiteenzettingen over talmoeidische rechtsthema's in het bij de „Jüdischer Verlag" verschenen „Jüdisches Lexikon" zijn van de hand van één van Rabinkow's beste leerlingen.

Teruggekeerd in eigen kring vormden deze leerlingen middelpunten, die een Joodsch fluidum uitstraalden. De bevruchtende invloed, die op deze wijze van Rabinkow is uitgegaan, valt niet bij benadering te schatten en kan moeilijk worden overschat. Ook in de kringen van de Hebreeuwsche Universiteit reikt zijn invloed. Rabinkow zelf is zich daarvan nooit bewust geweest; hij heeft zich altijd angstvallig, ervan onthouden zijn leerlingen in een bepaalde richting te stuwen. Hij wenschte geen stokpaarden te berijden, zoomin als door epigonen „die beim Rebben schwören" te laten berijden.

Hij ging daarin zó ver, dat hij — naar het voorbeeld van den door hem bovenal vereerden Rabbenoe Tam — enkel door onderricht en persoonlijk leven een voorbeeld wilde geven. Eenmaal is het gelukt hem tot een publicatie te krijgen: „Individuum und Gemeinschaft im Judentum", een ontwerp van Joodsche geschiedenis-wijsbegeerte; ze is gedrukt in een verzamelwerk, waar niemand het zou zoeken; daardoor is het stuk vrijwel geheel aan de aandacht van de Joodsche en niet-Joodsche mannen van het vak ontsnapt.

Zoals hij de persoonlijkheid van anderen eerbiedigde, zoo stond hij op eigen onafhankelijkheid. Eenige van de grootste Jesjiwoth in het Oosten hebben vergeefs geprobeerd hem als Rosj-Jesjiwah aan zich te binden. Een herhaald beroep van het Berlijnsche Rabbijnen-seminarium heeft hij van de hand gewezen. De Hebreeuwsche Universiteit was niet gelukkiger.

DE officieele grootheden van de Duitse orthodoxie zochten niet of nauwelijks zijn gezelschap of raad. De weinigen, die het wel deden, zijn zich, hoewel ouder dan hij, als zijn leerlingen gaan beschouwen. Een voorbeeld is Unna, (vroeger Mannheim), een der niet al te talrijke halachische capaciteiten van de laatste generatie in Duitschland. In het dikwijls zoo naar buiten optredende gezelschap van de geestelijke leiders der Duitse orthodoxie van de laatste 40 jaar, paste deze naar binnen gekeerde geest niet. Hij was, door aanleg en nabuurschap, gepraedisponoerd voor contact met Rabinkow. De vruchten daarvan zijn Unna's verschillende studies over Rabbi Schneor Salman van Ljadi (Hoffmann feestbundel, Jeschurun, Jüdische Volksbücherei), zijn magistrale halachische studies over Agoe-not — het in de periode 1914—1918 weer actueel geworden vraagstuk van de Joodsche vrouwen wier mannen verdwenen zijn en die, zoolang de dood van hun man niet afdoende is vastgesteld, niet mogen hertrouwen — en over de Minhag (gewoonterecht) in Israel. Wanneer in latere jaren Unna voor de oplossing van een moeilijke halachische kwestie stond, heeft hij nooit willen „paskenen" zonder zijn vriend Rabinkow erin te hebben gekend.

Van de mannen van de Joodsche Wetenschap in het Westen was het vooral Immanuel Löw, die het zich tot een voorrecht rekende, den eenzamen kluisenaar, tijdens zijn Berlijnsche periode, op te zoeken.

HET Nederlandsche Jodendom heeft, met één uitzondering, gedurende Rabinkow's Heidelbergse periode — paedagogisch zijn vruchtbaarsten tijd — geen contact met hem gevonden. De uitzondering was Dr. De Hond; hij kwam tijdens zijn studie in Heidelberg geregeld met Rabinkow in aanraking. Zijn indrukken heeft hij vastgelegd in het nummer van Juli 1912 van zijn „Libanon". Hier zijn eenige brokken eruit:

Een omstreeks veertiger.

Rabinkow — de naam zegt u zijn vaderland — het land, waar Touroh en Talmud direct uit Gods hand ontvallen zijn — Rusland.

Zijn oogen staren peinzend in de andere wereld en zien gestalten, waarvan wij slechts de namen kennen. Zijn kleedij is opzichtig schamel. Een breede hoed werpt donkere schaduw over zijn gelaat, dat zich nog nooit anders dan in de Touroh gespiegeld heeft. Zijn weten omvat alles, wat een Jood weten kan. Ik mag hem een enormiteit noemen. En daarbij een eenvoud en bescheidenheid die zelfs een heel eenvoudige en bescheidene onbegrijpelijk noemen moet....

Zijn leven is een raadsel voor het Jong-Jodendom, dat het oude wijzen-

Eenige dagen voor Sjawoe'oth is in Den Haag, waar hij de laatste zes jaren woonde, een der grootste Talmoeid-geleerden van dezen tijd, S. B. Rabinkow, overleden. Van deze merkwaardige, groote figuur en van zijn geweldigen invloed, ondanks het feit, dat hij zelf bijna niets publiceerde, vertelt het hierbij afgedrukte artikel.

woord niet begrijpen kan: wilt ge Touroh leeren, eet brood met zout, drink nauw gemeten water, slaap op de aarde, leef gekweld. Dit raadsel probeert Rabinkow op te lossen.

Hij leeft een hongerkuur — vaak wilde men hem betalen voor zijn leiding — hij weigert met meewarigen lach. Gemiddeld slaapt hij vier uur per etmaal en de rest is aan Touroh en Talmud gewijd. Uiterst zelden gaat hij de goddelijke natuur in. Typisch was eens zijn antwoord, toen ik met hem op de Philosophenhöhe wandelde en op de wijnbergen wees: „ja, ja — de Natur is scheen, aber Toire is scheener".... En de armen gevouwen stond hij stil en leerde en verklaarde me uit het hoofd een moeilijke plaats in Kilajim (Mishnattractaat, waar van wijnbergen gesproken wordt). En hij teekende de wijnbergen duidelijker dan ze daar in de natuur hun ranken vlochten.

De omstandigheden brachten Rabinkow voor circa zes jaar naar ons land. In Den Haag leefde hij even afgewend van de wereld als in Heidelberg en later in Berlijn. Wie wilde leeren, vond bij hem altijd een open deur, open hoofd, open hart. Zoo vormde zich ook hier een kleine groep van getrouwen. Enkelens uit den kring van docenten en leerlingen van de Amsterdamsche rabbijnenschool — door een waardige delegatie vertegenwoordigd bij zijn laatsten gang — stelden er een eer in zijn mening over halachische en methodische quaesties te vernemen en te laten wegen. Voor het overige bleef hij in Nederland, althans buiten Den Haag, vrijwel onopgemerkt.

MEER dan de kennis van den man, was het de man, die onvergeten zal blijven, zijn eigenschappen. Daarvan kan niet meer worden gezegd, zonder in te gaan tegen de opvattingen van kiesheid van hem, voor wie het הנזק לכת עם אלקים (verborgen gaan met God), het een en het al was, die zich zelf zag als 'n poschter Jied. Maar er kan iets worden gezegd van zijn omgang met menschen, van wat hij voor anderen betekende, van zijn humor.

In de jaren van geestelijke spanningen na 1918 werd de academisch-Joodsche jeugd in Duitschland, ook de traditioneel-gerichte, getrokken in het zog van onderling zeer uiteenloopende stroomingen. Velen sloegen uit het lood. Door zijn voorbeeld heeft Rabinkow, zonder het te weten en te willen, velen behoeft voor geestelijke ontsparing.

Rabinkow vestigde zich na Heidelberg in Berlijn, om daar, nog teruggetrokken levend dan in Heidelberg, te werken met zijn leerling Steinberg. In de „Hof", waar hij temidden van een niet-Joodsche arbeidersbevolking woonde, was hij be-

